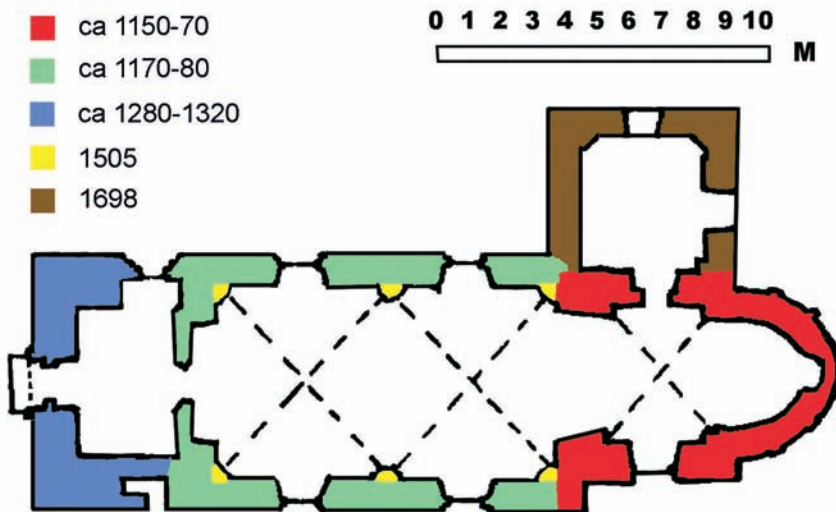

FLISTADS KYRKA

Svenska kyrkan
LINKÖPINGS STIFT

Copyright © 2007 Linköpings stifts kyrkoberivningskommitté och författaren. Fotografier Göran Billeon.

ISBN 978 91 7962 126 0

Tryck och layout: Centraltryckeriet, Linköping

FLISTADS KYRKA

av

Gunnar Lindqvist

2:a, helt omarbetade upplagan

Linköpings stifts kyrkor

Korta vägledning utgivna av Linköpings stifts kyrkoberskrivningskommitté:
Lennart Arfwidsson, Jan Eriksson, Britt-Marie Hammarskiöld, Bengt Häger,
Gunnar Lindqvist, Anita Löfgren-Ek, Gunnar Nordanskog, Per-Olof Ringquist
och Åke Skiöld.

Flistad kyrka är en av de bäst bevarade romanska landskyrkorna i Östergötland. Sedan den byggdes på 1100-talet och försågs med slagna valv vid medeltidens slut har knappast några större förändringar ägt rum. Den är belägen i ett gammalt kulturlandskap, ligger högt och dominerar den omkringliggande slättbygden. Intill den breder kyrkbyn ut sig med församlingshemmet och f.d. skolan. Den gamla prästgården ligger i byns ena ände, där allén och byvägen mynnar ut i lands-

vägen. Norr om kyrkogården låg under medeltiden en frälsegård, som omkring 1500 tillhörde släkten Slatte.

Flistad omnämns första gången 1341 som Flidzstadom. År 1344 heter kyrkoherden Henning. På kyrkogården är en runsten med ett kristet kors rest. Denna var 1829 inmurad i det senare rivna vapenhuset. Den fragmentariska texten lyder: "Sirun reste stenen efter Åsbjörn sin fader".

Kyrkans byggnadshistoria

Kyrkan består idag av ett rektangulärt långhus, ett smalare kor med absid samt ett torn med en hög tornspira. På korets norra sida finns en sakristia. Kyrkan har sin huvudingång genom tornet i väster samt har en igensatt portal på tornets norra sida. Taket och tornspiran är likasom under äldre tid spånklädda, nuvarande spånklädnad tillkom 1957. Kyrkan synes vid en snabb granskning vara en byggnad, som tillkommit med alla sina delar samtidigt, men i själva verket har kyrkans olika partier byggts vid skilda tidpunkter.

Koret och långhuset ligger inte i förband och därmed kan konstateras, att de inte har byggts samtidigt. Koret med sin absid har en utvändigt dekoration i form av rundbågar och lisener. Detta tysk-lombardiska arkitekturmotiv fick sin spridning i Götaland under 1100-talets andra hälft med Lunds domkyrka som främsta exempel. Absiden har ett hjälmformat valv medan koret valvslagits under sen-

medeltiden. Koret är uppfört av stor välhuggen kvadersten och har tydligen byggts mot en äldre träkyrka och torde ha tillkommit under 1100-talets andra hälft. Kort därefter har långhuset av trä rivits och ersatts med ett långhus av sten med en sydportal samt ett högt sittande fönster på sydsidan. Stenmaterialet i långhuset består dels av kalksten i olika format dels av marksten och är inte lika välhugget som i koret.

Detta långhus har haft en öppen takstol med en synlig nockås, som har varit ornamenterad. Takstolen och nockåsen är ännu i huvudsak bevarade ovan valven. Sådana nockåsar återfinns i kyrkor från 1100-talets första del, exempelvis i Herrestads kyrka i Östergötland, där den ursprungligen suttit i en träkyrka. Nockåsen har också i Flistad använts sekundärt och har sannolikt funnits i den äldre träkyrkan. Den har sågats i bitar och placerats mellan sparrarna. Långhusets takstol är delvis ursprunglig och har daterats ge-

Interiör mot koret.

Interiör mot läktaren.

nom dendrokronologi till tiden 1140-80. Detta tyder på att även stenkyrkan från början haft en öppen takstol. Långhusets väggar har varit putsade med undantag för västmuren. På långhusets västvägg finns en ännu bevarad rundbågig portal, mycket högt sittande, som ingång till en läktare i det romanska långhuset. Möjligen rör det sig om en stormannaläktare, som också dolt den oputsade västväggen.

Fogputsen runt portalen och på delar av ytterväggen är mycket skadad, vilket tyder på att väggen stått oputsad under en ganska lång tid och påverkats av väder och vind eller på annat sätt blivit starkt skadad. Tornet är delvis uppfört samtidigt som långhuset eftersom det ligger i förband. Det är uppfört av kalksten i ojämnt format men också med inslag av marksten. Dess huvudingång har varit mot norr, där en praktfull portal infogats. Tornet har numera en liten ingång på södra sidan som med en smal murtrapp leder upp till dess övre våningar. Denna ingång är dock upptagen i sen tid, sannolikt under 1600-talet. Under medeltiden nåddes trappan genom tornets bottenvåning. Västportalen tillkom först 1836.

Tornets trävirke har genom dendrokronologi daterats till tiden efter år 1300. Tornet är ytterst intressant genom det höga kryssvalvet i bottenvåningen som är ursprungligt och har en konstruktion med kalkstensflis, men är tämligen primitivt genom sin oregelbundenhet. Kryssvalvets gördelbågar är lätt spetsbågiga.

Portalen på norra sidan har en utformning, som är vanlig på Gotland. Den har säkerligen varit en stormannaingång. Den är svagt spetsbågig med en inre klöverbladsformad båge och en rad kolonn-

baser utan kolonner. Det senare tyder på att den varit avsedd att placeras i en djupare mur. Portalen påminner om sådana i Rone och Närs kyrkor på Gotland, vilka troligen utförts av en byggnadshytta, som också varit verksam vid Linköpings domkyrka vid 1200-talets slut och 1300-talets början. Portalen har sålunda troligen inte ursprungligen varit avsedd för tornet i Flistad utan där använts sekundärt. Tornet bör sålunda i huvudsak ha byggts vid 1300-talets början.

En egendomlighet är att tornets murar i anslutningen till långhuset i våningen ovan valvet uppvisar samma skador som långhusets västvägg. Möjligen kan det tolkas som att ett torn planerats och påbörjats, när långhuset byggdes, men av någon anledning avbrutits.

Långhuset och koret har under hand fått ett plant trätak, vilket kan konstateras genom spikarna på bindbjälkarnas undersidor, men 1505 slogs stenvälven i kyrkan, vilka försågs med kalkmålningar. Kyrkan hade under medeltiden ett vapenhus utanför sydportalen. Detta revs 1836. År 1698 byggdes en sakristia av sten mot norra kormuren. År 1716 beslutade kyrkostämman att söka en kollekt till västra kyrkogavelns och vapenhusets reparation. Tydligt fanns de ovan beskrivna skadorna redan vid denna tidpunkt. Någon kollekt synes inte ha beviljats.

År 1744 förstörades den trånga triumfbågen så att flera stolsrum kunde anordnas. Samtidigt överkalkades målningarna i kyrkan, vilket delvis skett redan 1716. År 1836 upptogs västportalen i tornet. Då omgjordes predikstolen och placerades bakom altaret. Sedan dess har kyrkan

stått utan större förändringar. Den renoverades 1942 under ledning av arkitekt Erik Fant, varvid kalkmålningarna togs fram och konserverades och predikstolen fick sin nuvarande placering. År 1982 gjordes mindre förändringar i koret genom borttagande av bänkar.

Kyrkans byggnadshistoria kan kort sammanfattas:

Sent 1000-tal- tidigt 1100-tal: En kyrka i trä bygges. Okänt utseende.

1100-talets senare del: Kor med absid i sten uppföres mot träkyrkan. Kort därefter ersättes denna av ett långhus av sten.

1300-talets början: Ett torn uppföres.

Senmedeltid: Ett vapenhus uppföres vid sydportalen.

1505: Kyrkan valvslås.

1698: Sakristian uppföres

1836: Västportalen upptas och vapenhuset rivs.

Kalkmålningar

De kalkmålningar som nu kan ses i kyrkan härstammar från olika byggnadsetapper. Äldst och märkligast är den gripande skildringen av Kristus på korset med Longinus genomborrande spjut på norra långhusväggen. Det är en målning av mycket hög konstnärlig halt, som anknyter till såväl engelsk som tysk konst vid denna tid. Det är den lidande Kristus som framställes med blodet strömmande ur det sår som Longinus ger honom genom spjutet. Blodet sprutar ur såret och träffar Longinus blinda öga, varigenom denne får sin syn tillbaka. Det är en våldsam framställning, som kan jämföras med samtida triumfkrucifix med den lidande Kristus, exempelvis ett av krucifixen i Flistads kyrka. Målningen torde kunna dateras till tiden kring 1350 och är utförd av en betydande konstnär, men har inga direkta motsvarigheter. Möjligen har målaren tillhört byggnadshyttan vid Linnköpings domkyrka.

Kalkmålningarna i övrigt är i huvudsak tillkomna efter valvslagningen i början av 1500-talet och består i absidvalvet av en framställning av Kristus som Världsdomare omgiven av de fyra evangelisternas symboler. I triumfbågen återfinns i sex rundlar kvinnliga helgon, S:ta Apollonia, S:ta Gertrud, okänt helgon, S:ta Barbara, S:ta Katarina och ännu ett okänt helgon. Målningarna anknyter till en östgötsk kalkmålningstradition. Dess främste företrädare i slutet av 1400-talet var Amund Nilsson i Skänninge, där han också var borgmästare. Målningarna i Flistad kyrka är utförda av en okänd mästare, som är influerad av Amunds måleri. När vapenhuset revs på 1700-talet återfanns en målad inskrift: Ad honorem Domini Maestri Jesu cristi et S:tae Mariae virginis et S:ti Stephani Martyris confummatae sunt teptudines ijtae Anno MD quinto, Domino Laurentio Aelensi (?) in die S:ti Botolphi. (=Till Jesu Kristi,

Kristus på korset, kalkmålning från cirka 1350.

Kalkmålningar från 1505, i absiden Kristus som Världsdomare samt evangelisterna. I triumfbågen framställes kvinnliga helgon.

Altarskåp, nordtyskt arbete från omkring 1505.

vår Herre, jungfru Maria och S. Stefanus ära fullbordades valven år 1505, kyrkoherde Laurentius Ålensis, på S. Botolfs dag (23 juni).

Fragmentariska spår efter kalkmålning finns även i kryssvalvet i tornets bottenvåning. Dessa utgöres av en slutstensmålning i form av en rosett samt målade ribbor. De synes vara senmedeltida.

Inventarier

Altaret är fristående och av sten. I absidens södra vägg finns en piscina av huggen kalksten inmurad. Den har en romansk profilerad rundbåge och ett fyrklöverformat uttömningshål. Dess osymmetriska form antyder att den ursprungligen haft en annan placering. Piscinan bör ha tillkommit redan under 1100-talet. Piscinan användes för att häla det vatten, som man sköljde kalken med, så att detta skulle hamna i kyrkans vigda jord.

Mot absidväggen står ett senmedeltida altarskåp, som sedan medeltiden har varit kyrkans altarprydnad. Det har i mittpartiet överst en framställning av Marias kröning, flankerad av t.v. Petrus och t.h. Anna självredje, dvs med dottern Maria och dottersonen Jesus. Därunder framställs ärkediakonen den helige Stefanus ridande på en häst med två diakoner, Nikodemus och Gamaliel, flankerad av Paris förste biskop Dionysus (St Denis) och en diakon. I vänstra dörren återfinns

Triumfkrucefifix från 1100-talets senare del.

upptill Sta Barbara och den heliga Birgitta och nedtill apostlarna Johannes och Andreas och i den högra upptill en biskop och Maria Magdalena och nedtill ärkeängeln Mikael och St Martin. Altarskåpet synes vara utfört i Lübeck omkring 1500. Kanske anskaffades det efter valvslagningen 1505, som medförde att en ny altarprydnad behövdes.

Enligt traditionen har församlingen under äldre tid offrat hästkosöm, mynt mm till S. Stefan eller Staffan (Broocman) och Flistad skulle ha varit ett centrum för hästavel. Broocman uppger att ännu en skulptur av S Stefanus fanns på ett altare på triumfbågväggens norra sida i kyrkan, men denna borttogs på 1700-talet. Troligen är detta det s.k. kakealtaret, som omnämns under 1700-talet.

Triumfkrucifixet, som står på en trabes tillkommen 1942, i triumfbågen är av en typ som hör till kyrkans romanska tid. Kristusfiguren bär en krona och framställer Kristus som konungen, med raka armar och ursprungligen stående på korset samt med långt ländkläde. Korset har fyrpassformade korsändar. Det tillhör en serie krucifix med ursprung i fransk och tysk tradition, som finns i flera kyrkor i Linköpings stift och kan dateras till 1100-talets senare del. På korset finns ett målat årtal 1666, då krucifixet tydligen har ommålats. Ännu ett triumfkrucifix av hög konstnärlig kvalitet hänger på norra korväggen. Det framställer en Kristus som hänger på korset och med en spik genom båda fötterna. Stilen är ungotisk och synes kunna dateras till 1200-talets senare hälft.

Ett processionskrucifix med en smal Kristus nedhängande på korset är be-

Triumfkrucifix från 1200-talets senare del.

Processionskors från omkring 1340.

släktat med den grupp skulpturer, som har anknytning till den skulpturverkstad som fanns vid Linköpings domkyrka. Det kan dateras till omkring 1340.

Predikstolen har undergått många förändringar. Den inköptes ursprungligen från den kände bildhuggaren Niklas Österbom i Norrköping år 1745 för 600 Dlr kopparmynt. Vid restaureringen 1836 flyttades predikstolskorgen till absiden och stod bakom altarskåpet. Baldakinen och den skulpturala utsmyckningen bortogs. Två skulpturer har dock bevarats och är uppställda i kyrkorummet, nämligen Moses med lagens tavlor och Johannes med en uppslagen bok. Vid restaureringen 1942 flyttades predikstolen åter ut i kyrkorummet och fick sitt nuvarande utseende.

Orgeln har en händelserik historik. Den står nu på orgelläktaren sedan 2005 men byggdes för kyrkan redan 1837. Den nedmonterades 1933 och ersattes med en orgel byggd av firma Hammarberg i Göteborg. Sedan denna inte längre kunde användas, restaurerades den tidigare orgeln. Den är byggd av Carl Hanner i Linköping och är den enda bevarade orgeln i sitt slag och ingår som en viktig del i det svenska orgelbeståndet.

Silvret består av en kalk med patén. Kalkens fot med ett gjutet krucifix och en minuskelinskrift är senmedeltida, medan en större cuppa tillkom 1760 utförd av silversmeden Nils Dahl i Linköping. Paténen har en minuskelinskrift: D N S Odhinus Canonic Ups Ecce fecit me fieri (=Odhinus, kanik i Uppsala, tillverkade mig). En oval oblatask är utförd av silversmeden P J Zetterling i Linköping 1789 och skänkt av rusthållaren Lars

Carlsson i Heby. Vinkannen omgjordes 1725 av silversmeden Jöns Grevillius i Linköping. Sockenbudskalken anskaffades samma år och är också utförd av Jöns Grevillius. Kyrkan äger en brudkrona skänkt 1904 av flickor från församlingen och tillverkad av silversmeden Sam Pettersson, Linköping. En dopskål på oval fot av tenn är utförd 1727 av Lars Björn i Norrköping.

Kyrkan har en rikhaltig uppsättning textilier. Av de fyra antependierna är ett svart från 1825, ett vitt, ett grönt utfört av Elin Pettersson på Licium 1942 och ett blått skänkt 1951 av kyrkvårdsfamiljerna Sune Monson och Gösta Rundborg och utfört av Märta Afzelius på Licium 1951.

Senmedeltida kalk.

En mässhake av röd sidendamast med broderat krucifix och ett vapen med årtalet 1598 är mycket ovanlig. De broderade delarna har tidigare tillhört en mässhake, som skänktes till kyrkan av ryttmästaren Per Persson (död 1669) på Kulla och Valla och som ursprungligen kommer från Polen, möjligen som krigsbyte. En svart mässhake köptes 1825, en vit tillverkades på Ersta diakonianstalt 1957, en grön med broderier och en blå är utförda i Agda Österbergs ateljé i Varnhem och komponerade av Kerstin Persson 1969 respektive 1979. Två kollektståvar från 1695 respektive 1768 har bevarats. Av kyrkans ljuskronor skänktes en av Lars Jonsson Börck i Kulla 1698 medan övriga tillkom under 1700-talet

Av klockorna i tornet har storklockan gjutits 1728 av Magnus Hultman i Norrköping och lillklockan av Anders Billsten i Norrköping 1807.

Kyrkogården omgestaltades på 1960-talet och präglas av denna. I slutet av 1600-talet fanns fyra portar i muren, en i var väderstreck med vägar som ledde till byarna. Under 1800-talet fylldes kyrkogården upp och de höga stenmurarna tillkom. Några äldre gravvårdar är bevarade i tornet, bland annat en gravvård i trä från 1847 samt en i kalksten från sent 1600-tal.

Källor och litteratur

För beskrivningen har använts kyrkans arkivalier i Vadstena landsarkiv, handlingar i ATA (Stockholm), Sveriges kyrkors arkiv (Stockholm) samt Östergötlands läns museums arkiv.

Bland litteratur kan nämnas Andreas Lindblom: Sankt Staffan i Östergötland, i Medd. Från Östergötlands fornminnesförening 1909; Bengt Cnattingius: Flisstad kyrka, 1976; Carina Jacobsson: Höggotisk träskulptur i gamla Linköpings stift, Uddevalla 1995; C.F. Broocman: Beskrifning öfver de i Östergötland ..., Norrköping 1760.

Portal på tornets norra sida.

